

6. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд / В. Іванов., О. Волошенюк., Л. Кульчинська та ін. – 2-ге вид., стер. – К.: АУП, ЦВП, 2012. – 58 с.

The peculiarities of the use of media education in the educational process have been analyzed, the essence of the main definitions has been revealed in the article. The recent researches and publications concerning the substantiation of the importance and necessity of the introduction of media education in the educational process have been analyzed.

Key words: media education, media, media competence, media culture, mass media.

УДК 373.3.091.3

Лесишин А.О.
студентка I курсу ОС «магістр»,
напряму підготовки «Початкова освіта»,
Мукачівський державний університет
Кузьма-Качур М.І.
кандидат педагогічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМНА СИТУАЦІЯ ЯК УМОВА АКТИВІЗАЦІЇ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА

У статті розглядається роль проблемного навчання як засобу активізації розумової діяльності молодших школярів на уроках природознавства. Розкрито види та прийоми використання проблемних ситуацій на уроках природознавства.

Ключові слова: проблемна ситуація, розумова діяльність, проблемне навчання, урок природознавства.

Нині головним ресурсом розвитку країни стають сама людина, її освіченість і професійна компетентність, моральні і вольові якості. Тому важливим завданням шкільної освіти стає формування творчої особистості, її підготовка до продуктивної праці, переосмислення мети, основних завдань і принципів освіти. Знання, набуті у процесі репродуктивного навчання, яке ще й досі посідає значне місце у загальноосвітніх навчальних закладах, є малопродуктивними, оскільки швидко забуваються і не виконують істотної ролі

у практичній діяльності людини. Ефективне навчання можливе лише за умови, якщо учень у процесі навчальної діяльності і життєвої практики використовує знання, здобуті ним самим. У зв'язку із цим у педагогічній практиці стало широко застосовуватися проблемне навчання. Засноване на конструюванні творчих навчальних завдань, що стимулюють пізнавальний процес і підвищують загальну активність учнів, проблемне навчання формує пізнавальну активність учнів, сприяє виробленню психологічної установки на подолання пізнавальних труднощів, розвитку творчих здібностей.

Вагомий внесок у розвиток теорії і методики розв'язання питань проблемного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах зробили такі вітчизняні вчені у галузі педагогіки і психології, як А. Алексюк, Н. Буринська, А. Бут, В. Герасимчук, В. Корнєєв, С. Максименко, Л. Момот, В. Паламарчук, О. Пометун, А. Сиротенко, О. Стадник, М. Топузов та ін. Вони обґрунтовували проблемність у навчанні та дидактичні основи формування мислення учнів, розглядали питання проблемного підходу до навчання, розробляли творчо-розвивальні технології та започаткували проблемно-пошукові методи у процесі викладання навчальних предметів.

У своїй статті ми ставимо за мету розглянути роль проблемної ситуації в активізації розумової діяльності молодших школярів на уроках природознавства.

Організація проблемного навчання сприяє створенню сприятливих умов для формування таких якостей особистості, як пізнавальний інтерес, розумова активність і самостійність. Проблема – складне питання, що потребує розв'язання, це суперечність, усвідомлення якої учнями зумовлює виникнення у них потреби відкривати нові знання, способи, умови виконання дії і спонукає до діяльності.

Центральною ланкою проблемного навчання виступає проблемна ситуація, за допомогою якої пробуджується думка, пізнавальна потреба, активізується мислення, створюються умови для формування правильних узагальнень. Проблемну ситуацію визначають як особливий психічний стан учня, який характеризується інтелектуальним або духовним утрудненням під час взаємодії суб'єкта і об'єкта навчання і прагненням розв'язати пізнавальні суперечності [1]. Створення проблемних ситуацій є необхідною умовою організації процесу навчання, що сприяє розвитку продуктивного мислення дітей, їхніх творчих здібностей.

За допомогою проблемної ситуації у дітей пробуджується думка, пізнавальна потреба, активізується мислення, створюються умови для формування правильних узагальнень. Під час проблемного навчання вчитель не повідомляє знання у чистому вигляді, а ставить перед учнем завдання

(проблему), зацікавлює його, викликає в нього бажання знайти спосіб її розв'язання.

Рубінштейн С. зазначав, що «відношення невідомого, заданого, шуканого до вихідних даних проблеми, визначає напрямок розумового процесу. Єдність цього напрямку обумовлює єдність розумового процесу, спрямованого на вирішення певної проблеми» [2, с. 53]. Тому, щоб створити проблемну ситуацію, потрібно перед дитиною поставити таке завдання, під час виконання якого місце невідомого будуть займати знання, що підлягають засвоєнню.

Проблемні ситуації на уроках створюються з метою активізації розумової діяльності учнів, навчати їх не окремим операціям у стихійному порядку, а в системі розумових дій, спрямованих на вирішення нестандартних завдань, що вимагають застосування творчої розумової діяльності.

Процес проблемного навчання складається із двох необхідних етапів:

– етап постановки практичного або теоретичного завдання, що створює проблемну ситуацію;

– пошук невідомого у проблемній ситуації або шляхи самостійного дослідження учнів, необхідні для розв'язку поставленої проблеми [3, с. 66].

У дидактико-методичній літературі та педагогічній практиці виділяються різні загальні прийоми створення проблемних ситуацій. Т. Байбара [4, с.162] виділяє такі:

1. Повідомлення інформації, яка містить у собі пізнавальне протиріччя. Наприклад, учитель повідомляє, що у пустелях Африки бідний рослинний світ, хоча світла і тепла достатньо.

Учні під керівництвом учителя залучаються до аналізу. Актуалізовані опорні знання та уміння дозволяють усвідомити протиріччя, що містяться в поданій ситуації і висловити гіпотезу у вигляді проблемного питання.

2. Створення невідповідності між знаннями учня про предмети, явища природи, їх взаємозв'язки і новими фактами, що їх характеризують.

Наприклад, при вивченні теми «Кругообіг води в природі» учням подається інформація про те, що літнього жаркого дня можуть випасти опади у вигляді льоду. Однак, на основі засвоєних знань про стани води в природі та причини перетворення води з одного стану в інший, в учнів виникає протиріччя, яке усвідомлюється і формулюється у формі проблемного запитання: «Чому вода перетворилася у твердий стан, якщо на вулиці тепло?». Створюється невідповідність, адже у досвіді дитини недостатньо знань про рух повітряних мас, причини швидкого висхідного руху повітряної маси та ін.

3. Створення невідповідності між новими і засвоєними способами діяльності, які необхідні для досягнення визначеної мети. Проблемна ситуація може виникнути, якщо учні не володіють способами пізнання, які необхідні для

розв'язання проблеми. Наприклад, при вивченні теми «Властивості води» основним методом розв'язання проблемної ситуації має бути творчий дослід. Якщо учні не володіють уміннями їх виконувати, то і проблемна ситуація не буде розв'язана самостійно.

4. Пред'явлення учням проблемного завдання. Т. Байбара наголошує на тому, що сформульоване вчителем проблемне завдання спочатку не є проблемою для учнів. Щоб воно перетворилося в проблему, діти повинні проаналізувати це завдання, усвідомити ціль, яку необхідно досягти і переконатися в тому, що в їхньому досвіді немає потрібної відповіді. Внаслідок такої розумової діяльності осмислюється зміст протиріччя, яке лежить в основі завдання. Тільки після цього воно приймається як суб'єктивна проблема у сформульованому вчителем вигляді або переформульованому самими учнями [4, С.163].

Наприклад, у процесі ознайомлення з природою Африки, учні отримують інформацію про те, що вершини Кіліманджаро вкриті снігом. Тут доцільно не просто повідомити учням інформацію, а спонукати учнів до усвідомлення і переосмислення того, що у жаркій Африці є постійний льодовиковий покрив. Внаслідок такого міркування осмислюється зміст протиріччя, яке лежить в основі завдання: жаркий клімат – постійний льодовиковий покрив. На цьому етапі вона проявляється як проблемна ситуація.

Загалом предмет «Природознавство» у початковій школі має всі передумови для створення проблемного навчання. Серед критеріїв, які особливо вирізняють його від інших освітніх галузей є «вибір змісту». За означеним критерієм Т. Байбара виділила такі види проблемних завдань:

1. Проблемні завдання на засвоєння ознак, властивостей, які для свого вивчення вимагають зміни предметів, явищ чи умов їх існування. У таких випадках проблемна ситуація створюється на основі протиріччя між опосередкованим зовнішнім виявленням ознак, властивостей і неможливістю їх безпосереднього сприймання у звичайних умовах. У природознавстві це стосується змісту, який вивчається експериментально, тобто за допомогою дослідів.

2. Проблемні завдання на засвоєння нових понять про предмети і явища природи. В основі завдань цієї групи лежить протиріччя між новими фактами про природознавчі об'єкти і недостатнім понятійним запасом школярів, який не дозволяє їх пояснити.

3. Проблемні завдання на встановлення взаємозв'язків між об'єктами природи. Найбільш важливими на початковому етапі, складними, але доступними для молодших школярів є причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами живої і неживої природи.

Проблемні ситуації створюються шляхом порівняння знань про предмет, явище або їх групу в умовно-початковому стані й новому після впливу на них різних причин: зміни умов існування, будови, певних обставин, дії інших об'єктів тощо.

Результатом розв'язання цього типу завдань буде встановлення адекватних, істинних причин тих змін, які відбулися з природними об'єктами під впливом різних факторів.

Матеріал для порівняння в одних випадках засвоюється в різних логічно завершених частинах змісту однієї теми, а в інших – одна частина засвоюється в новій темі, а інша – вже засвоєна – актуалізується.

4. Проблемні завдання на засвоєння нових знань про способи діяльності та умінь їх здійснювати. Суть проблемної ситуації полягає у протиріччі між відомими способами дій і уміннями їх виконувати і новими, які необхідні для досягнення визначеної цілі. У процесі виконання завдань цього типу діти оперують засвоєними знаннями та уміннями. Вони застосовують їх у нових ситуаціях, цілеспрямовано конструюють нові комбінації з уже відомих дій та операцій [4, с.168].

Отже, можна виділити такі переваги використання проблемних ситуацій на уроці природознавства: висока самостійність учнів під час виконання дослідів, спостережень, практичних робіт; формування пізнавального інтересу або особистісної мотивації учня у процесі опанування новими знаннями та уміннями; розвиток розумових здібностей учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Топузов О.М. Методичні основи проблемного навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. пед. наук: 13.00.02 / О.М. Топузов. – К., 2008. – 49 с.
2. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования / С. Л. Рубинштейн. – М., 1958. – С. 53.
3. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А. М. Матюшкин. – М., 1972. – 392 с.
4. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навчальний посібник. – К.: Веселка, 1998. – 334 с.

The article deals with the problem education role as the mean of the mental activity activating primary school students at the Nature Science lessons. The types and techniques of the problem situations using at the Nature Science are described.

Keywords: problem situation, mental activity, problem learning, science lesson.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>